

POLITYKA JĘZYKOWA

Polityka językowa to całokształt działań instytucji państwowych i publicznych na rzecz rozwoju języka narodowego (państwowego, urzędowego). Tak rozumiana polityka językowa zasadza się na określonym systemie wartości kulturowanych przez społeczeństwo, które się tym językiem posługuje, i realizuje określone potrzeby komunikacyjne, intelektualne, estetyczne tego społeczeństwa. W tym kontekście za akt początkowy polityki językowej na naszym gruncie należy uznać prace Komisji Edukacji Narodowej (1773–1794), pierwszego w Polsce i w krajach ówczesnej Europy centralnej ministerstwa oświaty, która wprowadziła język polski do szkół wszelkiego typu jako język wykładowy i język nauczany. To, że polszczyzna przetrwała okres rozbiorów państwa polskiego, dając w spuściznie wielkie dzieła literatury romantycznej, pozytywistycznej, realistycznej i młodopolskiej, zawdzięczamy dokonaniom w sferze kultury intelektualnej okresu oświecenia Stanisławowskiego, w tym szczególnie reformie systemu oświatowego, przeprowadzonej przez Komisję Edukacji Narodowej.

W okresie rozbiorów polityka językowa była realizowana szczerzątkowo na tyle, na ile pozwalała na to autonomia polityczna Księstwa Warszawskiego i Królestwa Polskiego oraz autonomia kulturalna w zaborach, szczególnie w zaborze austriackim w drugiej połowie XIX w. i na przełomie XIX i XX w. Przykładowo można tu wymienić prace Towarzystwa Naukowego Warszawskiego w latach 1827–1830 nad reformą ortografii polskiej, działalność Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Poznaniu (od 1857 r.), Akademii Umiejętności w Krakowie (od 1871 r.) czy też Kasy im. J. Mianowskiego w Warszawie (od 1881 r.). Olbrzymi wkład w dbałość o rozwój polszczyzny wnieśli wówczas autorzy podręczników gramatyki języka polskiego, pisarze, dziennikarze, słownikarze i językoznawcy zgodnie z aforyzmem Karola Libelta, że *Naród żyje, dopóki język jego żyje*. Nie była to jednak polityka językowa państwa (bo ono nie istniało), lecz praca u podstaw prowadzona przez polskie instytucje publiczne i poszczególnych intelektualistów.

Odrodzenie państwa polskiego spowodowało odnowienie polityki językowej, ponieważ dla instytucji państwa standardowy język polski od nowa stał się czynnikiem integrującym społeczeństwo, które w jednej trzeciej składało się z przedstawicieli innych (niż polska) narodowości i w bez mała jednej trzeciej z analfabetów, a w dwóch trzecich z ludności, dla której podstawowym kodem porozumiewania się była gwara. Rozwojowi systemu oświatowego, którego kul-

minacją była tzw. reforma Jędrzejowiczowska (1933–1939), a bezpośrednim skutkiem zmniejszenie analfabetyzmu do ok. 7% populacji, towarzyszyły prace Komitetu Ortograficznego oraz Komisji Języka Polskiego Polskiej Akademii Umiejętności, działalność Towarzystwa Miłośników Języka Polskiego oraz Towarzystwa Krzewienia Poprawności i Kultury Języka Polskiego, których organami były czasopisma „Język Polski” i „Poradnik Językowy”, prace Polskiej Akademii Nauk Technicznych nad ujednoczeniem (a niejednokrotnie nad utworzeniem) polskiej terminologii technicznej oraz Polskiej Akademii Literatury (powstałej na wniosek Stefana Żeromskiego) zajmujące się językiem artystycznym.

Po 1945 r. państwo (niezależnie od zmian ustrojowych) podjęło zasadnicze kierunki polityki językowej w części zgodnie z socjalistyczną zasadą „inżynierii dusz”, a w części na zasadzie koniecznej pracy organicznej. Został tu utworzony system instytucji (w całości finansowany z budżetu państwa), na który składały się ministerstwa (oświaty, nauki, kultury), Komitet Językoznawstwa PAN, wyższe uczelnie prowadzące kierunki polonistyczne, towarzystwa naukowe, czasopisma, wydawnictwa, programy radiowe i telewizyjne.

Ówczesna polityka językowa państwa nie mogła funkcjonować bez wybitnych osobowości naukowych, które niejako tę politykę „firmowały”. Bez wątplenia taką postacią był Profesor Witold Doroszewski, twórca kultury języka jako dyscypliny naukowej, uznający zdolność posługiwania się językiem za podstawową działalność człowieka (*homo loquens*), a – w związku z tym – językoznawstwo za dyscyplinę badawczą i zarazem pracę pedagogiczną (por. m.in. *Fizjologiczny mechanizm błędów językowych*, 1950). Kontynuatorem tej teorii i działalności kulturalnojęzykowej, a zarazem kreatorem polityki językowej (jako przewodniczący Komitetu Językoznawstwa PAN i wielu zespołów ministerialnych), był profesor Mieczysław Szymczak, autor pierwszego *Programu prac nad kulturą języka polskiego* (1983).

W ostatnim trzydziestoleciu – mimo zachowania wszystkich instytucjonalnych form funkcjonowania polityki językowej, a nawet wzmocnienia ich poprzez powołanie Rady Języka Polskiego przy Prezydium PAN (1996), uchwalenie *Ustawy o języku polskim* (1999) i utworzenie Państwowej Komisji Poświadczania Znajomości Języka Polskiego jako Obcego (2003) – ten dział polityki wewnętrznej państwa został zmarginalizowany, by nie powiedzieć zaniechany w planach i pracach rządu Rzeczypospolitej Polskiej. Stało się tak w wyniku ograniczenia środków finansowych ze strony państwa na sferę nauki, oświaty i kultury w ogóle, a humanistyki w szczególności. Negatywne skutki zostały w ostatnim pięcioleciu dodatkowo wzmocnione w wyniku całkowicie chybionych reform systemu oświaty i szkolnictwa wyższego.

Na przełomie wieków sprawa polityki językowej pojawiła się w dyskursie naukowym i publicystycznym (zob. m.in. S. Gajda, *Program polskiej polityki językowej*, 1999; S. Dubisz, *Polska, Polonia, polonistyka a Europa*, 2001; S. Gajda, A. Markowski, J. Porayski-Pomsta (red.), *Polska polityka komunikacyjnojęzykowa wobec wyzwań XXI wieku*, 2005), jednakże poza owe dyskursy nie wyszła, a czasopisma, towarzystwa, organizacje, wydawnictwa, instytucje, które powinny jej służyć i ją kreować – mówiąc potocznie – ledwo wiążą koniec z końcem.

Ostatnio przewodnicząca Rady Języka Polskiego na prośbę pracowników Wydziału Nauk Politycznych i Dziennikarstwa Uniwersytetu Adama Mickiewicza

w Poznaniu skierowała do członków Rady prośbę o wypełnienie ankiety na temat *Wymiary i konceptualizacje polskiej polityki językowej w świetle poglądów członków Rady Języka Polskiego*. Ankieta ta zawiera szereg ważnych kwestii, np. to, jaki model polityki językowej powinien być realizowany w Polsce; czy uznanie kaszubszczyzny za język regionalny wpływa na status polszczyzny; czy państwo polskie powinno ułatwiać imigrantom z państw postradzieckich aklimatyzację w wymiarze komunikacyjno-językowym; czy z członkostwa w Unii Europejskiej wynikają wyzwania natury językowej?

O czym tu jednak Drodzy Państwo dyskutować, skoro *de facto* polska polityka językowa pozostaje dziś w sferze faktów niedokonanych? By jednak nie kończyć tak pesymistycznie, bo jak wiadomo nadzieja..., warto może skonkludować główne zadania polityki językowej państwa polskiego, która powinna zapewnić:

- właściwą rangę i jakość dydaktyce języka polskiego w szkolnictwie podstawowym, średnim i wyższym zarówno w kraju, jak i w zbiorowościach polonocentrycznych poza jego granicami;
- właściwą pozycję polszczyzny w sferze administracyjno-prawnej i medialnej ze szczególnym uwzględnieniem certyfikacji znajomości języka polskiego jako obcego i wymiany oficjalnych dokumentów w obiegu międzynarodowym;
- właściwą promocję kultury narodowej – w tym języka polskiego – poza granicami państwa polskiego tak w środowiskach polonocentrycznych, jak i innoetnicznych.

S.D.

Bibliografia

- W. Doroszewski, 1950, *Fizjologiczny mechanizm błędów językowych*, „Poradnik Językowy” z. 4, s. 1–5; z. 5, s. 1–5.
- W. Doroszewski, 1970, *Język jako forma myślenia i działania*, „Kultura i Społeczeństwo” XIV, nr 1, s. 95–114.
- S. Dubisz, 2001, *Polska, Polonia, polonistyka a Europa*, „Poradnik Językowy” z. 1, s. 3–11.
- S. Dubisz, 2016, *Witold Doroszewski – intelektualista, językoznawca, pedagog*, „Poradnik Językowy” z. 1, s. 9–17.
- S. Gajda, 1999, *Program polskiej polityki językowej*, „Poradnik Językowy” z. 5–6, s. 1–10.
- S. Gajda, A. Markowski, J. Porayski-Pomsta (red.), 2005, *Polska polityka komunikacyjnojęzykowa wobec wyzwań XXI wieku*, Warszawa.
- E. Sarnowska-Temeriusz (red.), 2006, *Edukacja humanistyczna w nowym stuleciu. Rola humanistyki w kształtowaniu świata wartości i postaw młodych Polaków*, Wrocław.
- M. Szymczak, 1983, *Program prac nad kulturą języka polskiego*, „Poradnik Językowy” z. 4, s. 274.